

แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพระบบส่งเสริมการเกษตรในประเทศไทย: กรณีศึกษาพื้นที่ภาคกลาง

Enhancing agricultural extension system in Thailand: A case study of the central region

พันธจิตต์ สีเหนียง^{a,*} โชตนา ลิมสอน^b เสาวลักษณ์ ฤทธิอนันต์ชัย^c และ ชัยกร สีเหนียง^d

Panchit Seeniang^{a,*}, Chotana Limsorn^b, Saowaluk Ritananchai^c and Chaiyakorn Seeniang^d

^a ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ นครปฐม 73140

Department of Agricultural Extension and Communication, Faculty of Agriculture at Kamphaeng Saen, Kasetsart University, Nakhon Pathom 73140, Thailand

^b สำนักงานเกษตรจังหวัดอ่างทอง อ่างทอง 14000

Agricultural Extension Office, Angthong 14000, Thailand

^c สำนักงานเกษตรจังหวัดสิงห์บุรี สิงห์บุรี 16000

Agricultural Extension Office, Singburi 16000, Thailand

^d สำนักงานเกษตรจังหวัดลพบุรี ลพบุรี 15000

Agricultural Extension Office, Lopburi 15000, Thailand

ARTICLE INFO

Article history:

Received 19 June 2014

Received in revised form

2 February 2015

Accepted 5 February 2015

Keywords:

agricultural extension,

central region,

extension system

ABSTRACT

The objectives of this research were to study ways to enhance the agricultural extension system in Thailand and to develop the role of agricultural staff at the local level. A questionnaire technique was used for data collection from 48 extension staff and 63 farmers. In-depth interviews and focus group discussion were used. Descriptive analysis and contents analysis were applied for data analysis. The findings revealed that efficiencies of the agricultural extension system in terms of inputs or costs of production and outputs or outcomes were satisfactory but the dimension of the administration process was at a moderate level. Therefore, improving the administration process of the Department of Agricultural Extension should be considered in order to act to suit current circumstances, including reorganization of the Department, and linkage work with local organizations. The roles of extension staff should be developed to understand farmers in a *changing world*, to play a role in *interest-based negotiation and conflict resolution techniques*, and to develop community organization.

*Corresponding author.

E-mail address: agrpcp@ku.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพระบบส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ภาคกลาง และพัฒนาบทบาทของนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรในระดับพื้นที่ โดยใช้แบบสอบถาม กลุ่มตัวอย่างนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร จำนวน 48 คน และเกษตรกรผู้ใช้บริการ 63 คน มีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา และใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพของระบบส่งเสริมการเกษตรในมิติของค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนของการผลิต และประสิทธิภาพในมิติของผลผลิตและผลลัพธ์ถือว่าดีว่าเป็นที่น่าพึงพอใจ ขณะที่ประสิทธิภาพในมิติของกระบวนการบริหารอยู่ในระดับปานกลาง ดังนั้นควรมีการพิจารณาเพื่อปรับปรุงกระบวนการบริหารงานของกรมส่งเสริมการเกษตร ให้มีความทันสมัยต่อสถานการณ์แวดล้อมปัจจุบัน รวมทั้งการพิจารณาปรับโครงสร้างองค์กร และความเชื่อมโยงต่อการทำงานกับองค์กรท้องถิ่น ส่วนบทบาทนักส่งเสริมการเกษตรจำเป็นต้องพัฒนาให้มีความรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกร มีบทบาทในการเจรจาต่อรองและเทคนิคการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง และพัฒนาองค์กรชุมชน

คำสำคัญ: ส่งเสริมการเกษตร ภาคกลาง ระบบส่งเสริม

บทนำ

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาการให้และจัดหาเงินอุดหนุนสำหรับการส่งเสริมการเกษตรภาครัฐถูกตั้งคำถามไปทั่วโลก (Swanson, 2009 อ้างใน Glendenning & Babu, 2011) เนื่องจากความยากลำบากในการจัดบริการส่งเสริมการเกษตรภาครัฐ ไม่ว่าจะเป็นขนาดและความซับซ้อนของการผลิตทางการเกษตร สภาพแวดล้อมของนโยบายที่กว้างขวาง ความเชื่อมโยงที่อ่อนแอระหว่างระบบส่งเสริมและการวิจัย ความยากลำบากที่ส่งผลกระทบต่อเจตนารมณ์ ความอ่อนแอที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบ

ความมุ่งมั่นและการสนับสนุนทางการเมือง หน้าที่อื่นๆ ที่มีมากกว่าการถ่ายทอดความรู้ และความท้าทายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนทางการคลัง (Feder et al., 2001 อ้างใน Glendenning & Babu, 2011) การปฏิรูปเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านี้ถือเป็นวัฏกรรมในการหลีกเลี่ยงวิธีการสั่งจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง (Top-down methods) ของเงินงบประมาณและการให้บริการส่งเสริมการเกษตรด้วยกระบวนการเส้นตรงจากงานวิจัยสู่การส่งเสริมผู้เกษตรกร การปฏิรูปนี้รวมถึงการกระจายอำนาจ การแปรรูป การบริการแบบมีส่วนร่วม และการสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน (Birmer et al., 2006) ขณะที่ปัญหาส่วนใหญ่ของการทำการเกษตร คือ การขาดรากฐานต่อการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรของเกษตรกร (Röling, 1994a; 1994b) อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมการเกษตรปัจจุบัน ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานส่งเสริมการเกษตรซึ่งมีแนวความคิดที่ให้ความสำคัญแก่การพัฒนาเกษตรกร ให้สามารถริเริ่มตัดสินใจในการเลือกการผลิตที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และความต้องการของตลาด โดยรัฐต้องปรับบทบาทจากการเป็นผู้นำไปเป็นผู้ให้การสนับสนุน (คุชฎี, มปป.) อย่างไรก็ตามการพัฒนาความสามารถในการแก้ไขปัญหาและการตัดสินใจของเกษตรกรโดยผ่านกระบวนการส่งเสริมการเกษตร ซึ่งกรมส่งเสริมการเกษตร ถือว่าเป็นองค์กรหลักในการทำหน้าที่ส่งเสริมเกษตรกร โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และสามารถพึ่งตนเองได้ตามหลักปรัชญาส่งเสริมการเกษตรยังเป็นเรื่องสำคัญในการพัฒนาการเกษตร ดังนั้นแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพของระบบส่งเสริมการเกษตร โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคกลาง ซึ่งเป็นพื้นที่ซึ่งมีความหลากหลายในระบบการผลิต และเป็นพื้นที่เขตชลประทานเป็นส่วนใหญ่ โดยตั้งแต่ในยุคแรกของการส่งเสริมการเกษตรมักจะมุ่งเน้นการพัฒนาในพื้นที่ดังกล่าวและมักจะได้รับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบก่อนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาวิจัยโดยการวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพระบบส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ภาคกลาง และพัฒนาบทบาทของนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรในระดับพื้นที่

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาระบบส่งเสริมการเกษตรของรัฐในเขตพื้นที่ภาคกลาง ซึ่งดำเนินงานโดยกรมส่งเสริมการเกษตร

การตรวจเอกสาร

การส่งเสริมการเกษตร

Birner et al. (2006) กล่าวว่าไว้ว่า ไม่มีรูปแบบที่เหมาะสมหรือดีที่สุดสำหรับการให้บริการตามความต้องการ จุดประสงค์ และเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจงในการส่งเสริมการเกษตร ทางเลือกที่ดีที่สุดของวิธีการส่งเสริมการเกษตรขึ้นอยู่กับ 1) สภาพแวดล้อมทางนโยบาย 2) ความสามารถของผู้ให้บริการที่มีศักยภาพ 3) ประเภทของระบบการทำฟาร์มและการเข้าถึงตลาดของกลุ่มเป้าหมาย และ 4) ธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งความสามารถในการให้ความร่วมมือ วิธีการส่งเสริมการเกษตรที่แตกต่างกันสามารถทำงานได้ดีในเงื่อนไขที่แตกต่างกัน ส่วนคุณลักษณะของงานส่งเสริมการเกษตร ประกอบด้วย

- 1) บทบาทในการกำกับดูแลงานส่งเสริมการเกษตรในด้านการเงิน และการจัดหาหนทางเลี้ยงชีพ
- 2) ความสามารถและการจัดการในแง่ของความสามารถของคนทำงาน แรงจูงใจในการปฏิบัติการกิจ แนวทางการจัดการองค์กร และวัฒนธรรมองค์กร
- 3) เครื่องมือในการทำหน้าที่ส่งเสริม ทั้งในแง่ของจำนวนผู้รับบริการ เนื้อหาเฉพาะด้าน การใช้เทคโนโลยี เป็นต้น

Hoffmann, Lamers, and Kidd (2000) กล่าวว่าไว้ว่า องค์กรส่งเสริมการเกษตรในภาครัฐมักมีโครงสร้างการบริหารจัดการที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางด้านเทคนิค ซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับการบริหาร การควบคุม การศึกษาและงานให้คำปรึกษาโดยอยู่ภายในหน่วยงานทางเทคนิค ได้แก่ กฎหมายการเกษตร เศรษฐศาสตร์ฟาร์ม การผลิตและการตลาดพืช การผลิตสัตว์ หรือการจัดการบ้านเรือนและโภชนาการ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการทำงานส่งเสริมการเกษตรกว้างขวาง

ระบบส่งเสริมการเกษตรในประเทศไทย มีการดำเนินการตามระบบ T & V System มาตั้งแต่ปี 2520 เป็นต้นมา ได้มีการนำแนวคิดของการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ทั้งการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้น มาประยุกต์ใช้ในระบบ รวมทั้งการนำศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (ศบกด.) มาเป็นกลไกในการดำเนินงานในพื้นที่ การใช้อาสาสมัครเกษตรกรเป็นผู้ช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ในการส่งเสริมการเกษตร ซึ่งมีการพัฒนาและปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรมาเป็นลำดับ (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2553) ส่วนบทบาทหน้าที่ของนักส่งเสริมการเกษตร มีดังนี้ ผู้ถ่ายทอดความรู้ (Educator) ผู้ให้คำแนะนำในการแก้ไขปัญหาให้กับเกษตรกรเป้าหมาย (Advisor) ผู้กระตุ้นให้เกษตรกรรู้จักปัญหาและพัฒนาตนเอง (Stimulator) ผู้ประสานงาน (Coordinator) ผู้ให้บริการ (Service provider) และผู้จัดการความรู้ทักษะประสบการณ์ (Knowledge manager) (กรมส่งเสริมการเกษตร, มปป.)

วสันต์ และคณะ (2545) ศึกษากระบวนการส่งเสริมการเกษตรในจังหวัดยะลาโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) พบว่า องค์ประกอบระบบส่งเสริมการเกษตร ประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติงานในพื้นที่ การควบคุมงาน และการประเมินระบบการทำงาน ซึ่งองค์ประกอบของระบบส่งเสริมการเกษตรจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไม่แสดงความแตกต่างกันมากนัก ยังคงอยู่ในกรอบที่จำกัด นอกจากนี้วิวัฒนาการของระบบส่งเสริมการเกษตรจากอดีตถึงปัจจุบันยังแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของระบบมีไม่มากนัก อย่างไรก็ตาม ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จขององค์กรส่งเสริมการเกษตรในระดับท้องถิ่นซึ่ง Ernest, Gray, and Reid (2010) ได้ศึกษาในกานา พบว่าปัจจัยดังกล่าวได้แก่ ความสามารถในการประสานกิจกรรม และทำงานร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นผ่านเวทีต่างๆ นอกจากนี้ยังต้องสร้างความสัมพันธ์แบบที่มีผลประโยชน์ร่วมกันในการทำงาน และความไว้วางใจจากองค์กรที่มีทรัพยากรที่สามารถแลกเปลี่ยนและแบ่งปันกันได้ ซึ่งความสัมพันธ์เหล่านี้สามารถเพิ่มความสามารถองค์กรส่งเสริมการเกษตรในการช่วย

เหลือเกษตรกร

ประสิทธิภาพในระบบราชการ

ทิพาวดี (2538, อ้างใน ชานินทร์, 2543) กล่าวว่า ประสิทธิภาพในระบบราชการมีความหมายรวมถึงผลิตภาพ และประสิทธิภาพ โดยประสิทธิภาพเป็นสิ่งที่วัดได้หลายมิติ ตามแต่วัตถุประสงค์ที่ต้องการพิจารณา คือ

- 1) ประสิทธิภาพในมิติของค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนของการผลิต (Input) ได้แก่ การใช้ทรัพยากรการบริหาร คือ คน เงิน วัสดุ เทคโนโลยีที่มีอย่างประหยัด คุ่มค่า และเกิดการสูญเสียน้อยที่สุด
- 2) ประสิทธิภาพในมิติของกระบวนการบริหาร (Process) ได้แก่ การทำงานที่ถูกต้องได้มาตรฐาน รวดเร็ว และใช้เทคโนโลยีที่สะดวกกว่าเดิม
- 3) ประสิทธิภาพในมิติของผลผลิตและผลลัพธ์ (Output/outcome) ได้แก่ การทำงานที่มีคุณภาพ เกิดประโยชน์ต่อสังคม เกิดผลกำไร ทนเวลา ผู้ปฏิบัติงานมีจิตสำนึกที่ดีต่อการทำงานและบริการเป็นที่พอใจของลูกค้าและผู้มารับบริการ

วิธีการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ผู้ให้บริการงานส่งเสริมการเกษตร หรือนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร และผู้รับบริการส่งเสริมการเกษตร หรือเกษตรกร ใน 3 จังหวัดพื้นที่ภาคกลางที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ จังหวัดอ่างทอง จังหวัดสิงห์บุรี และจังหวัดลพบุรี โดยมีนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรระดับพื้นที่ จำนวน 228 คน

กลุ่มตัวอย่าง ใช้ Stratified random sampling แบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร และกลุ่มเกษตรกรผู้รับบริการ ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย (Simple random sampling) สุ่มนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร จำนวน 48 คน และเกษตรกรผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระบบส่งเสริมการเกษตร จำนวน 63

คน นอกจากนี้ยังใช้การสุ่มแบบเจาะจง (Purposive sampling) ผู้บริหารระดับต้น จำนวน 10 คน นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรระดับปฏิบัติการ จำนวน 10 คน และเกษตรกรผู้นำ จำนวน 10 คน สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้จากสำรวจและรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง
2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้จากการรวบรวมเอกสารในประเด็นแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

ผลการวิจัยและอภิปราย

แนวทางและเทคนิคการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรของนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร

จากการศึกษาพบว่า แนวทางหรือรูปแบบการส่งเสริมการเกษตรที่กลุ่มตัวอย่างนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร จำนวน 48 คน ใช้ในการปฏิบัติงานในปัจจุบันมากที่สุด ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้/เทคโนโลยี คิดเป็นร้อยละ 64.5 รองลงมา คือ การแก้ไขปัญหา ร้อยละ 16.7 และการแพร่กระจายความรู้ ร้อยละ 12.5 ส่วนแนวทางการวิจัยแบบมีส่วนร่วม มีเพียงร้อยละ 4.2 ด้านเทคนิคการส่งเสริมการเกษตร ซึ่งหมายถึง กลวิธีต่างๆ ที่ใช้เสริมกระบวนการส่งเสริม ขั้นตอนการส่งเสริม วิธีการส่งเสริม การดำเนินการทางการส่งเสริมใดๆ เพื่อช่วยให้การส่งเสริมมีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพมากขึ้น ที่นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรใช้เป็นหลักในการปฏิบัติงาน ได้แก่ การเขียนเขียน คิดเป็นร้อยละ 35.4 รองลงมาการประชุม และการฝึกอบรม ร้อยละ 31.2 และ 27.1 ตามลำดับ ส่วน

การจัดการความรู้ มีเพียงร้อยละ 6.3 ซึ่งแนวทางและเทคนิคที่พบยังคงเป็นรูปแบบเหมือนในอดีต

บทบาทหลักของนักส่งเสริมการเกษตรซึ่งกลุ่มตัวอย่างนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติในปัจจุบัน ได้แก่ การเป็นผู้ให้บริการด้านการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 41.7 รองลงมาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ร้อยละ 25 และ ผู้ประสานงาน ร้อยละ 22.9 ส่วนการเป็นผู้ให้คำแนะนำใน

การแก้ไขปัญหา และผู้กระตุ้นให้เกษตรกรรู้จักปัญหาและพัฒนาตนเอง มีเพียงร้อยละ 6.2 และ 4.2 ตามลำดับ

การรับบริการส่งเสริมการเกษตรของกลุ่มตัวอย่างเกษตรกร

เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ (98.4%) ได้รับการบริการจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเกี่ยวกับ จดทะเบียนเกษตรกร รองลงมาสองในสาม (66.7%)

ตารางที่ 1 การใช้แนวทางและเทคนิคการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรของกลุ่มตัวอย่างนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร

(n = 48)

ประเด็น	จำนวน (ร้อยละ)
แนวทางหลักในการส่งเสริมการเกษตรที่ใช้ในการปฏิบัติงาน	
การถ่ายทอดความรู้/เทคโนโลยี	31 (64.5)
การแพร่กระจายความรู้	6 (12.5)
การวิจัยแบบมีส่วนร่วม	2 (4.2)
การแก้ไขปัญหา	8 (16.7)
ไม่ระบุ	1 (2.1)
เทคนิคการส่งเสริมการเกษตรหลักที่ใช้ในการปฏิบัติงาน	
การประชุม	15 (31.2)
การเขียนเขียน	17 (35.4)
การฝึกอบรม	13 (27.1)
การจัดการความรู้	3 (6.3)

ตารางที่ 2 บทบาทของนักส่งเสริมการเกษตรที่กลุ่มตัวอย่างปฏิบัติ

(n = 48)

ประเด็น	จำนวน (ร้อยละ)
บทบาทหลักของนักส่งเสริมการเกษตร	
ผู้ถ่ายทอดความรู้	12 (25.0)
ผู้ประสานงาน	11 (22.9)
ผู้กระตุ้นให้เกษตรกรรู้จักปัญหาและพัฒนาตนเอง	2 (4.2)
ผู้ให้คำแนะนำในการแก้ไขปัญหา	3 (6.2)
ผู้ให้บริการด้านการเกษตร	20 (41.7)
ผู้จัดการความรู้ ทักษะ ประสบการณ์	0

เป็นการรับบริการแก้ไขปัญหาคารเถร และการรับบริการด้านการส่งเสริมการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ คิดเป็นร้อยละ 50.8 โดยได้รับบริการจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร 6-10 ครั้งต่อปี คิดเป็นร้อยละ 41.3 รองลงมาได้รับบริการมากกว่า 10 ครั้งต่อปี คิดเป็นร้อยละ 38.1 และได้รับบริการไม่เกิน 5 ครั้งต่อปี คิดเป็นร้อยละ 20.6 ส่วนเทคนิคการส่งเสริมการเกษตรที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรใช้ในการให้บริการที่เกษตรกรผู้รับบริการพึงพอใจมากที่สุด ได้แก่ การเยี่ยมชม และการประชุม (38.1% เท่ากัน) รองลงมา คือ การฝึกอบรม (23.8%) ขณะที่บทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายคาดหวังมากที่สุด คือ การเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ (30.2%) รองลงมาเป็นผู้กระตุ้นให้เกษตรกรรู้จักปัญหาและพัฒนาตนเอง (25.4%) ผู้ให้คำแนะนำในการแก้ไขปัญหา คิดเป็นร้อยละ 19 ผู้ให้บริการด้านการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 17.5 และ เป็นผู้ประสานงาน เพียงร้อยละ 7.9 ส่วนประโยชน์ที่ได้รับจากการรับบริการส่งเสริมการเกษตร เกษตรกรระบุว่าได้รับประโยชน์เกี่ยวกับ การรักษาสิทธิจากการจดทะเบียน หรือจัดการกิจกรรมชาติ (50.8%) รองลงมา การแก้ไขปัญหาการผลิตทางการเกษตร (38.1%) และการได้รับข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยีใหม่ๆ คิดเป็นร้อยละ 11.1 สอดคล้องกับประเภทบริการที่เกษตรกรระบุว่าส่วนใหญ่รับบริการเกี่ยวกับการจดทะเบียนเกษตรกร ซึ่งอธิบายได้ว่า เกษตรกรใช้บริการส่งเสริมการเกษตรเพื่อรักษาสิทธิที่จะได้รับการจดทะเบียนเกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามการแก้ไขปัญหาคารเถรก็ยังคงเป็นบริการที่สำคัญที่เกษตรกรคาดหวังจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

ความพึงพอใจต่อการรับบริการส่งเสริมการเกษตร

ความพึงพอใจของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 63 คนต่อการรับบริการส่งเสริมการเกษตร เกษตรกรส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการรับบริการส่งเสริมการเกษตรในระดับมากทุกประเด็น ได้แก่ การให้บริการของเจ้าหน้าที่ วิธีการส่งเสริมการเกษตร ความสามารถในการแก้ไขปัญหาคารเถรลดเส้นทางผลิต บทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร

ชั้นตอนการให้บริการ ระยะเวลาการให้บริการ และผลที่ได้รับจากการบริการ ดังตารางที่ 4

แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพและพัฒนาบทบาทของนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร

จากการวิเคราะห์เนื้อหาตามกรอบเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องในระบบส่งเสริมการเกษตร พบว่า นโยบายภาพใหญ่ของไทยที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการเกษตร คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และมีแผนพัฒนาการเกษตรที่สอดคล้องกัน ในส่วนการส่งเสริมการเกษตร นโยบายและแนวทางการดำเนินงานปัจจุบันสอดคล้องกับแผนดังกล่าวเช่นกัน ในปี พ.ศ. 2556 กรมส่งเสริมการเกษตร (2556) ได้กำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินงานโดยมุ่งเน้นยุทธศาสตร์หลักของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2 ยุทธศาสตร์ คือ ยุทธศาสตร์ที่ 1 พัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกร และยุทธศาสตร์ที่ 2 พัฒนาขีดความสามารถในการผลิต การจัดการสินค้าเกษตร และความมั่นคงอาหาร โดยได้กำหนดประเด็นนโยบายที่มุ่งเน้นให้มีการพัฒนางานที่เป็นพื้นฐานสำคัญของทุกองค์กร อาทิ การสื่อสารทั้งในระดับองค์กร ระหว่างหน่วยงาน และการสื่อสารสาธารณะ เพื่อสามารถสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ภายในกรมฯ หน่วยงานภายนอก และเกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งมุ่งเน้นที่จะนำระบบการควบคุมภายในและการบริหารความเสี่ยงมาเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานเพื่อมุ่งผลสัมฤทธิ์แต่ภารกิจที่สำคัญที่สุดที่กรมส่งเสริมการเกษตรจะดำเนินการคือการพัฒนาบุคลากร ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้งานขององค์กรประสบความสำเร็จและบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนด จากยุทธศาสตร์และนโยบายการดำเนินงานที่ได้กล่าวมาแล้วแสดงให้เห็นว่า กรมส่งเสริมการเกษตรมุ่งที่จะพัฒนาบุคลากรให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ซึ่งน่าจะสอดคล้องกับบริบทการพัฒนาภาพรวมและการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติพบว่า การพัฒนาบุคลากรจะมุ่งเน้นเพื่อตอบสนองต่อยุทธศาสตร์การพัฒนาการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาการผลิต ดังผลการวิจัยที่นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรระบุว่า เคย

ตารางที่ 3 การรับบริการส่งเสริมการเกษตรของเกษตรกร

(n = 63)

ประเด็น	จำนวน (ร้อยละ)
ประเภทการรับบริการจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)	
การจดทะเบียนเกษตรกร	62 (98.4)
แก้ไขปัญหาการเกษตร	42 (66.7)
การส่งเสริมการปลูกพืช/เลี้ยงสัตว์	32 (50.8)
จำนวนการรับบริการจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรต่อปี	
≤ 5 ครั้งต่อปี	13 (20.6)
6-10 ครั้งต่อปี	26 (41.3)
มากกว่า 10 ครั้งต่อปี	24 (38.1)
เทคนิคการส่งเสริมการเกษตรที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมใช้ในการให้บริการที่พึงพอใจมากที่สุด	
การเยี่ยมชม	24 (38.1)
การประชุม	24 (38.1)
การฝึกอบรม	15 (23.8)
บทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่ต้องการมากที่สุด	
ผู้ถ่ายทอดความรู้	19 (30.2)
ผู้ประสานงาน	5 (7.9)
ผู้กระตุ้นให้เกษตรกรรู้จักปัญหาและพัฒนาตนเอง	16 (25.4)
ผู้ให้คำแนะนำในการแก้ไขปัญหา	12 (19.0)
ผู้ให้บริการด้านการเกษตร	11 (17.5)
ประโยชน์ที่ได้รับจากการรับบริการส่งเสริมการเกษตร	
การรักษาสิทธิจากการจดทะเบียน หรือจัดการภัยธรรมชาติ	32 (50.8)
การแก้ไขปัญหาการผลิตทางการเกษตร	24 (38.1)
การได้รับข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยีใหม่ๆ	7 (11.1)

เข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับวิธีการส่งเสริมการเกษตรจากกรมส่งเสริมการเกษตร เฉลี่ย 1.74 ครั้งต่อการทำงานในอาชुरาชการ ส่วนการเข้ารับการฝึกอบรมด้านเทคนิคการเกษตรนั้น กลุ่มตัวอย่างมากกว่าครึ่ง (58.3%) เคยเข้ารับการฝึกอบรม และมีค่าเฉลี่ยจำนวนครั้งที่เข้ารับการฝึกอบรมด้านเทคนิคการเกษตร 1.60 ครั้งต่อปี ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับกรฝึกอบรมด้านส่งเสริมการเกษตร แสดงให้

เห็นว่ากรมส่งเสริมการเกษตรมุ่งพัฒนาบุคลากรให้เข้ารับกรฝึกอบรมที่เกี่ยวข้องกับเทคนิคการผลิตทางการเกษตร ขณะที่การพัฒนาด้านเทคนิควิธีการส่งเสริมการเกษตรมีน้อย เมื่อเปรียบเทียบการพัฒนาบุคลากรกับองค์กรอื่นๆ ที่ทำหน้าที่คล้ายกัน พบว่า การฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ก่อนการปฏิบัติงานหรือปฐมนิเทศของกรมส่งเสริมการเกษตรจะใช้เวลาสั้นๆ ไม่เกิน 1 สัปดาห์ ในบางครั้งเพียง 2-3

ตารางที่ 4 ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อการบริการส่งเสริมการเกษตร

(n = 63)

ประเด็น	$\bar{X}$ (SD)	แปลผล
1. การให้บริการของเจ้าหน้าที่	3.89 (0.625)	มาก
2. วิธีการส่งเสริมการเกษตร เช่น การประชุม ฝึกอบรม เยี่ยมเยียน เป็นต้น	3.76 (0.640)	มาก
3. ความสามารถในการแก้ไขปัญหาตลอดเส้นทางการผลิต ตั้งแต่การจดทะเบียนดูแลเรื่องการผลิต และการขายสินค้า	3.76 (0.665)	มาก
4. บทบาทหน้าที่ของนักส่งเสริมการเกษตร	3.76 (0.640)	มาก
5. ขั้นตอนการให้บริการ	4.25 (3.855)	มาก
6. ระยะเวลาในการให้บริการ	3.84 (0.574)	มาก
7. ผลที่ได้รับจากการส่งเสริมหรือการบริการ	3.76 (0.615)	มาก

หมายเหตุ: 1.00-1.50 หมายถึง น้อยที่สุด 1.51-2.50 หมายถึง น้อย 2.51-3.50 หมายถึง ปานกลาง 3.51-4.50 หมายถึง มาก และ 4.51-5.00 หมายถึง มากที่สุด

วัน เนื้อหาการฝึกอบรมส่วนใหญ่เกี่ยวกับกฎระเบียบในการปฏิบัติงาน แต่ในองค์กรอื่นจะใช้เวลาในการฝึกอบรมนานหลายสัปดาห์ บางองค์กรอาจใช้เวลามากกว่า 1 เดือนเพื่อเตรียมความพร้อมในการปฏิบัติงาน ตั้งแต่ขั้นตอนพื้นฐานของการปฏิบัติงาน กฎระเบียบต่างๆ การเขียนโครงการเพื่อเสนอของบประมาณ และเทคนิคการปฏิบัติงาน เป็นต้น ซึ่งทำให้เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานนั้นๆ มีความพร้อมในการปฏิบัติงานก่อนการทำงานจริง ในขณะที่เจ้าหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตรต้องมาเรียนรู้จากการทำงานจริงในพื้นที่ ซึ่งหากมีนักส่งเสริมการเกษตรรุ่นพี่ที่มีประสบการณ์และประสบความสำเร็จในการทำงาน ตั้งใจสอนงานและเจ้าหน้าที่ใหม่ยินดีเรียนรู้งานก็จักไม่มีปัญหา แต่ถ้าไม่ใช่จะก่อให้เกิดปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานในระยะต่อไป ดังนั้นการเตรียมความพร้อมให้กับเจ้าหน้าที่หรือบุคลากรตั้งแต่เริ่มต้นก่อนการทำงานจึงเป็นสิ่งจำเป็น และควรมีการปรับปรุงเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพต่อไป ขณะเดียวกันการพัฒนาบุคลากรระหว่างการทำงานเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถให้ก้าวทันกับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการส่งเสริมการเกษตร ในแง่มุมมองเทคนิควิธีและเนื้อหา รวมทั้งเทคนิคการผลิตทางการเกษตร มาตรฐานการเกษตรต่างๆ

ก็ยังคงเป็นสิ่งจำเป็นเช่นกัน ซึ่งความสามารถเชิงเทคนิคย่อมเกิดจากการฝึกฝนบ่อยๆ ดังนั้นการประเมินการทำงานหรือตัวชี้วัดการปฏิบัติงานต่างๆ จึงควรปรับมาสู่การเห็นผลงานการปฏิบัติงานจริงของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

ส่วนระบบการทำฟาร์มและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมของเกษตรกร จากข้อมูลการสำมะโนการเกษตร ปี พ.ศ. 2556 พบว่า มีผู้ถือครองพื้นที่ทางการเกษตรเพิ่มขึ้นจากเดิมเป็น 5,914,045 ราย โดยภาคกลางมีผู้ถือครองพื้นที่ทางการเกษตร 848,454 ราย ระบบการทำฟาร์มในภาคกลางส่วนใหญ่เป็นการทำฟาร์มแบบเกษตรเชิงเดี่ยว (Monoculture) หรือการทำเกษตรประเภทเดียว คิดเป็นร้อยละ 88.2 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการปลูกพืช (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2556) ส่วนรายได้เงินสดเกษตรของครัวเรือนเกษตรในภาคกลางในปีการเพาะปลูก 2553/54 เป็น 267,598 บาทต่อครัวเรือน สูงกว่าค่าเฉลี่ยทั้งประเทศเกือบ 2 เท่า โดยค่าเฉลี่ยรายได้เงินสดเกษตรทั้งประเทศ เป็น 137,175 บาทต่อครัวเรือน ขนาดครัวเรือน 3.85 คน ขนาดหนี้สินต่อครัวเรือนในภาคกลาง จำนวน 61,433 บาท ซึ่งใกล้เคียงกับค่าเฉลี่ยระดับประเทศซึ่งมีจำนวน 59,808 บาท โดยมีเนื้อที่ถือครอง 36.85 ไร่ต่อครัวเรือน (ศูนย์

สารสนเทศทางการเกษตร, มปป.) แต่อย่างไรก็ตามมีพื้นที่จำนวนมากที่เป็นพื้นที่เช่า ขณะที่พื้นที่ถือครองทำการเกษตรเฉลี่ย ในปี 2556 ลดลง เป็น 22.7 ไร่ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2556)

อย่างไรก็ตามความสำเร็จของการส่งเสริมการเกษตรขึ้นอยู่กับกรอบเงื่อนไขจะต้องเหมาะสมกับลักษณะของระบบส่งเสริมการเกษตร ซึ่งระบบส่งเสริมการเกษตร ประกอบด้วย โครงสร้างการกำกับดูแล ความสามารถ การจัดการและองค์กร และเทคนิคการส่งเสริมการเกษตร ในส่วนของโครงสร้างการกำกับดูแล เนื่องจากภารกิจของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรอยู่ในระดับท้องถิ่นต้องการการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น และต้องอาศัยงบประมาณท้องถิ่นในการทำงาน แต่เจ้าหน้าที่กลับสังกัดส่วนกลางหรือภูมิภาคแทน ดังนั้นโครงสร้างการกำกับดูแลหรือการทำงานที่เป็นอยู่ ยากจะเอื้อต่อการสร้างการมีส่วนร่วมจริงๆ ในชุมชนท้องถิ่น สิ่งที่ควรให้ความสำคัญคือ การกระจายอำนาจและปรับโครงสร้างองค์กรให้สอดคล้องกับภารกิจที่ต้องทำ ส่วนด้านเทคนิคการส่งเสริมการเกษตร ส่วนใหญ่ใช้การเขียนเขียน และการประชุม ภายใต้กรอบการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยี ซึ่งเหมาะสมกับสภาพสังคมแบบหนึ่ง ขณะที่ในปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี และการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ ดังนั้นบริบทของการส่งเสริมการเกษตร จำเป็นต้องมีการใช้เทคนิคที่หลากหลาย และมีแนวทางนำไปสู่การมีส่วนร่วมที่เพิ่มมากขึ้น

หากพิจารณาถึงประสิทธิภาพของระบบส่งเสริมการเกษตรในมิติของค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนของการผลิต พบว่า กรมส่งเสริมการเกษตรได้รับงบประมาณแผ่นดิน 5,397.2 ล้านบาท (พระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2556) ซึ่งเป็นต้นทุนต่อปีที่ต้องใช้ในการดำเนินงาน โดยหากคิดต้นทุนต่อครัวเรือนเกษตรกร จะพบว่า ต้นทุนการส่งเสริมการเกษตรต่อผู้ถือครองทางการเกษตร หรือครัวเรือนเกษตรกร คิดเป็น 912.6 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งถือว่ามีความมีประสิทธิภาพในแง่ปริมาณ ขณะที่ประสิทธิภาพในมิติของกระบวนการบริหาร โดยพิจารณาจากค่าเฉลี่ยระดับความพึงพอใจของนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรต่อองค์กร ซึ่งในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และประสิทธิภาพในมิติของผลผลิตและผลลัพธ์ ซึ่งพิจารณาจากความพึงพอใจของผู้รับบริการ พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก อาจสรุปได้ว่ากรมส่งเสริมการเกษตรจำเป็นต้องพัฒนาประสิทธิภาพในมิติของกระบวนการบริหารอย่างจริงจัง ขณะที่ประสิทธิภาพในมิติอื่นถือว่าเป็นที่น่าพึงพอใจ

บทบาทนักส่งเสริมการเกษตร จากการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่สะดวกรวดเร็ว การแข่งขันที่เพิ่มสูงขึ้น และการคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของผู้บริโภค ทำให้นักส่งเสริมการเกษตรจะไม่ถูกมองว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญที่ต้องทราบข้อมูลและมีความรู้ที่จะแก้ไขปัญหาในทางเทคนิคการเกษตร เพราะเกษตรกรจะสามารถ

ตารางที่ 5 ประสิทธิภาพของระบบส่งเสริมการเกษตร

ประเภทประสิทธิภาพ	ผล
1) มิติของค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนของการดำเนินงาน	912.6 บาทต่อครัวเรือน
2) มิติของกระบวนการบริหาร พิจารณาจากความพึงพอใจของนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรต่อองค์กร	ระดับปานกลาง ($\bar{X}$ = 1.86 จาก 3.00)
3) มิติของผลผลิตและผลลัพธ์ พิจารณาจากความพึงพอใจของผู้รับบริการ	ระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.86 จาก 5.00)

หาความรู้เหล่านี้ได้เองง่ายขึ้น เกษตรกรต้องปรับตัวไปสู่การจัดการฟาร์มอย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการผลผลิต การตลาด และธุรกิจฟาร์ม ขณะเดียวกันเรื่องของมาตรฐานทางการเกษตร และสิ่งแวดล้อมยังคงเป็นประเด็นที่สำคัญ ดังนั้นนักส่งเสริมการเกษตรจำเป็นต้องมี ความรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกร และยังคงมีทักษะ หรือความสามารถในด้านการเจรจาต่อรอง การแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง และพัฒนาองค์กรชุมชน สอดคล้องกับ Garforth (1993) และ Smith (1994) โดยบทบาทการเป็นผู้ให้บริการด้านการเกษตร ผู้ถ่ายทอดความรู้ หรือผู้ประสานงานซึ่งเป็นบทบาทปัจจุบันที่ท่ายุคนั้นแม้จะสอดคล้องต่อแนวทางการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาการเกษตรแต่ถือได้ว่ายังไม่เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร

สรุปและเสนอแนะ

สรุป

นโยบายกรมส่งเสริมการเกษตรมุ่งเน้นการดำเนินงานตามแนวยุทธศาสตร์หลักของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ คือ พัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกร และพัฒนาขีดความสามารถในการผลิต การจัดการสินค้าเกษตร และความมั่นคงอาหาร ขณะที่ภารกิจที่สำคัญที่สุดที่กรมส่งเสริมการเกษตรจะดำเนินการคือ การพัฒนาบุคลากร ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของการดำเนินนโยบาย อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติมีการให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรในช่วงเริ่มต้นก่อนการปฏิบัติงานมีน้อย ทำให้เจ้าหน้าที่ไม่มีความพร้อมก่อนการเริ่มทำงานจริงในพื้นที่ซึ่งต้องมาเรียนรู้ในพื้นที่เป็นหลัก ส่วนระบบการทำฟาร์มในภาคกลางส่วนใหญ่เป็นการทำฟาร์มแบบเกษตรเชิงเดี่ยว มีเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมของเกษตรกรที่ค่อนข้างดี โดยรายได้เงินสดเกษตรของครัวเรือนเกษตรกรในภาคกลางในปีการเพาะปลูก 2553/54 สูงกว่าค่าเฉลี่ยทั้งประเทศเกือบ 2 เท่า ขนาดหนี้สินต่อครัวเรือนในภาคกลางใกล้เคียงกับค่าเฉลี่ยระดับประเทศ โดยมีเนื้อที่ถือครองค่อนข้างสูง แต่อย่างไรก็ตามพื้นที่จำนวนมากเป็นพื้นที่เช่า

โครงสร้างการกำกับดูแล เนื่องจากการกิจของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรอยู่ในระดับท้องถิ่น ต้องการการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น และต้องอาศัยงบประมาณท้องถิ่นในการทำงาน แต่เจ้าหน้าที่กลับสังกัดส่วนกลางหรือภูมิภาคแทน ดังนั้นโครงสร้างการกำกับดูแลหรือการทำงานที่เป็นอยู่จึงยากที่จะเอื้อต่อการสร้างการมีส่วนร่วมจริงๆ ในชุมชนท้องถิ่น โดยสิ่งสำคัญคือ การกระจายอำนาจและปรับโครงสร้างองค์กรให้สอดคล้องกับภารกิจที่ต้องทำ ส่วนด้านเทคนิคการส่งเสริมการเกษตร ส่วนใหญ่ใช้การเขียนเขียน และการประชุม ภายใต้กรอบการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยี ซึ่งเหมาะสมกับสภาพสังคมแบบหนึ่ง ขณะที่ในปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี และการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ ดังนั้นบริบทของการส่งเสริมการเกษตรจำเป็นต้องมีการใช้เทคนิคที่หลากหลาย และมีแนวทางนำไปสู่การมีส่วนร่วมที่เพิ่มมากขึ้น

ประสิทธิภาพของระบบส่งเสริมการเกษตรในมิติของค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนของการผลิต และประสิทธิภาพในมิติของผลผลิตและผลลัพธ์ถือได้ว่าเป็นที่น่าพึงพอใจ ขณะที่ประสิทธิภาพในมิติของกระบวนการบริหารยังอยู่ในระดับปานกลาง อาจสรุปได้ว่าการเพิ่มประสิทธิภาพระบบส่งเสริมการเกษตรในปัจจุบันซึ่งเชื่อมโยงกับกระบวนการบริหารของกรมส่งเสริมการเกษตร และมีผลต่อประสิทธิภาพของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรหรือบุคลากรในองค์กร ในขณะที่การพัฒนาประสิทธิภาพด้านอื่นๆ ก็มีความจำเป็นต้องสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของเกษตรกร และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับระบบเกษตรในปัจจุบัน ส่วนบทบาทนักส่งเสริมการเกษตรจำเป็นต้องมีองค์ความรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกร มีบทบาทในด้านการเจรจาต่อรองและเทคนิคการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง รวมทั้งพัฒนาองค์กรชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการพิจารณาเพื่อปรับปรุงกระบวนการ

บริหารงานของกรมส่งเสริมการเกษตรให้มีความทันสมัย ต่อสถานการณ์แวดล้อมปัจจุบัน ทั้งในแง่มุมของการ ปรับปรุงขั้นตอน กฎระเบียบในการดำเนินงาน การ พิจารณาการปรับโครงสร้างองค์กร โดยเฉพาะการกระจาย เจ้าหน้าที่ในส่วนกลางออกไปสู่ระดับภูมิภาค และความ เชื่อมโยงต่อการทำงานกับองค์กรท้องถิ่นโดยผ่านกรม มี ส่วนร่วม และมีการพัฒนาระบบการทำงานโดยใช้ เทคโนโลยีต่างๆ มากขึ้น

2. ควรปรับปรุงระบบการพัฒนาบุคลากรของกรม ส่งเสริมการเกษตรทั้งในช่วงเตรียมความพร้อมก่อนการ ปฏิบัติงานและระหว่างปฏิบัติงานให้มีความพร้อมต่อการ ทำงานส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่มากขึ้น ตั้งแต่ขั้นตอน พื้นฐานของการปฏิบัติงาน กฎระเบียบต่างๆ การเขียน โครงการเพื่อเสนอของบประมาณ และเทคนิคการปฏิบัติ งาน เป็นต้น

3. ควรปรับปรุงระบบการประเมินผลหรือการ ติดตามกำกับดูแลเจ้าหน้าที่เพื่อให้เกิดการทำงานอย่างมี ประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยมีการติดตาม และประเมินผลการปฏิบัติงานตามผลงานจริงเพื่อสร้าง แรงจูงใจในการทำงาน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับตัวชี้วัดในการปฏิบัติงาน เพื่อการพัฒนาประสิทธิภาพของเจ้าหน้าที่ส่งเสริม การเกษตร และการวิจัยเกี่ยวกับข้อจำกัดหรือโครงสร้าง ความเชื่อมโยงการส่งเสริมการเกษตรกับองค์กรท้องถิ่นให้ มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนวิจัยมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ จากสถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ 2556

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมการเกษตร. (2553). *พัฒนาการงานส่งเสริม*

การเกษตรของประเทศไทย. สืบค้นจาก <http://www.research.doae.go.th/webphp/filepdf/kasedthai.pdf>

กรมส่งเสริมการเกษตร. (2556). *นโยบายและแนวทางการ ดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร ปีงบประมาณ พ.ศ. 2556*. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

กรมส่งเสริมการเกษตร. (มปป). *หลักสูตรการส่งเสริม การเกษตร*. สืบค้นจาก http://e-learning.doae.go.th/courseware/doae/exe/_1.html

คุณฤ ฒ ลำปาง. (มปป). *การส่งเสริมการเกษตรสำหรับผู้ใหญ่*. ภาควิชาส่งเสริมเผยแพร่การเกษตร คณะ เกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สืบค้นจาก http://web.agri.cmu.ac.th/extens/Course_all/course_352401.htm

ธานีรินทร์ สุทธิคุณุชร. (2543). *ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ของพนักงาน: ศึกษาเฉพาะกรณีฝ่ายการพนักงาน บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน)* (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท). มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ.

พระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2556. (30 กันยายน 2555). *ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ที่ 129, ตอนที่ 93 ก: 14-16*.

วสันต์ กู้เกียรติกุล จิตวดี จินดาพันธ์ กัสมัน ยะมาลา ประสาร เฉลิมศรี โฉมิตี ศิลามหาคุณ และศิริทิพย์ เสรีรัตน์อื่นขง. (2545). *ระบบส่งเสริมการเกษตร จังหวัดยะลา*. สำนักงานเกษตรจังหวัดยะลา.

ศูนย์สารสนเทศทางการเกษตร. (มปป). *ภาวะเศรษฐกิจ สังคมครัวเรือนและแรงงานเกษตร ปีเพาะปลูก 2553/54 เป็นรายภาค*. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. สืบค้นจาก http://www.oae.go.th/download/use_soilNew/economic_agricultural53-54.pdf, 23 ธันวาคม 2556.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2556). *รายงานผลเบื้องต้น สำมะโนการเกษตร พ.ศ. 2556*. กระทรวงเทคโนโลยี สารสนเทศและการสื่อสาร. สืบค้นจาก [http://popcensus.nso.go.th/web/kaset/file/Preliminary%20 Report%202013.pdf](http://popcensus.nso.go.th/web/kaset/file/Preliminary%20Report%202013.pdf)

Birner, R., Davis, K., Pender, J., Nkonya, E., Anandajayasekeram, P., Ekboir, J., Mbabu, A.,

- Spielman, D., Horna, D., Benin, S., & Cohen, M. (2006). *From best practice to best fit: A framework for analyzing pluralistic agricultural advisory services worldwide*. Washington, DC: International Food Policy Research Institute.
- Ernest, L. O, Gray, D., & Reid, J. (2010). Towards a cross-sector pluralistic agricultural extension system in a decentralized policy context: A Ghanaian case study. *Journal of Sustainable Development in Africa*, 12(4): 1–10.
- Garforth, C. (1993). Seeing the people for the trees: Training for social forestry in Karnataka, India. *Rural Extension Bulletin*, 2, 33–39.
- Glendenning, C. J., & Babu, S. C. (2011). Decentralization of public-sector agricultural extension in India: The case of the district-level agricultural technology management agency (ATMA). *IFPRI Discussion Paper 01067*. Eastern and Southern Africa Regional Office: International Food Policy Research Institute (IFPRI).
- Hoffmann, V., Lamers, J., & Kidd, A. (2000). Reforming the organization of agricultural extension in Germany: Lessons for other countries. *Agricultural Research & Extension Network Paper*, No. 98.
- Röling, N. (1994a). Platforms for decision making about ecosystems. In L. Fresco (Ed.), *The future of the land*. Chichester, UK: John Wiley and Sons.
- Röling, N. (1994b). Creating human platforms to manage natural resources: First results of a research programme. In *Proceedings of the International Symposium on Systems Oriented Research in Agriculture and Rural Development*. Montpellier, France
- Smith, V. (1994). A learner centred approach to social skills for technical foresters. In *From the field. Rural Development Forestry Network Paper*, No. 17e. p. 12–20. London, UK: Overseas Development Institute.
- Bangkok, Thailand. Retrieved from http://www.oae.go.th/download/use_soilNew/economic_agricultural53-54.pdf. [in Thai]
- Budget Act of Fiscal Year 2556. (30 September 2012). *Gazette Volume 129*, Chapter 93 a: 14–16. [in Thai]
- Department of Agricultural Extension. (2010). *Development of agricultural extension in Thailand*. Retrieved from <http://www.research.doae.go.th/webphp/filepdf/kasedthai.pdf>. [in Thai]
- Department of Agricultural Extension. (2013). *Agricultural extension policy and practices in fiscal year 2013*. Ministry of Agriculture and Cooperatives, Bangkok, Thailand. [in Thai]
- Department of Agricultural Extension. (n.d.). *Agricultural extension programs*. Retrieved from http://e-learning.doae.go.th/courseware/doae/exe/_1.html. [in Thai]
- Kukiatkul, W., Jindaphan, J., Yamala, K., Chalerm Sri, P., Silamahalerk, K., & Seriratanayenyung, S. (2002). *Agricultural extension system in Yala province*. Yala Provincial Agriculture Office, Yala, Thailand. [in Thai]
- Na Lampang, D. (n.d.). *Agricultural extension for adult*. Department of Agricultural Extension, Faculty of Agricultural Science, Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand. Retrieved from http://web.agri.cmu.ac.th/extens/Course_all/course_352401.htm. [in Thai]
- National Statistical Office. (2013). *Preliminary report of agricultural census in 2013*. Ministry of Information and Communication Technology. Retrieved from <http://popcensus.nso.go.th/web/kaset/file/Preliminary%20Report%202013.pdf>. [in Thai]
- Sutikunchon, T. (2000). *Efficiency in the operations of employees: A case study of the employees of Thai Airways International Public Company Limited* (Unpublished master's thesis). Ramkhamhaeng University, Bangkok. [in Thai]

Translated Thai References

- Agricultural Information Center. (n.d.). *Economic and social of agricultural household and workers in crop year 2010/11 by region*. Office of Agricultural Economic, Ministry of Agriculture and Cooperatives,